

ОЦІНКА ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ НА ДАТУ БАЛАНСУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ НАФТОГАЗОВОЇ ГАЛУЗІ

Стаття присвячена питанню оцінки дебіторської заборгованості на дату балансу, її достовірного відображення у фінансовій звітності підприємств, зокрема підприємств нафтогазової галузі. У зв'язку з цим проведено аналіз національної практики обліку крізь призму міжнародного, а також подано рекомендації щодо доцільності дотримання вимог міжнародних стандартів оцінюванні дебіторської заборгованості на дату балансу, а саме здійснення її тестування на предмет знецінення.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, коефіцієнт сумнівності, оцінка на дату балансу, резерв сумнівних боргів, підприємства нафтогазової галузі, стандарти бухгалтерського обліку.

I. V. PEREVOZOVA, T. I. DOLISHNJA

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

THE ASSESSMENT OF RECEIVABLES ON THE BALANCE DATE AT ENTERPRISES OF OIL AND GAS

The article is devoted to the assessment of receivables on the balance date, its fair reflection in the financial reporting of the companies, including companies of the oil and gas. In this regard, in this article conducted the analysis of national practice accounting in the light of international accounting for the assurance of guidance on the feasibility the use of international standards for the assessment of receivables on the balance, namely the implementation of its impairment testing. This approach will provide a more reliable indicator of receivables in the financial statements, its harmonization with international standards in terms of display receivables.

Keywords: accounts receivable, valuation at the balance date, the provision for doubtful debts, the company oil and gas industry, accounting standards.

Постановка проблеми. Дебіторська заборгованість підприємства є досить варіабельним та динамічним елементом оборотних активів, що суттєво залежить саме від управлінських рішень керівництва підприємства щодо можливого розміру її величини, термінів інкасації, тобто прийнятої на підприємстві політики щодо реалізації продукції (товарів, робіт послуг) покупцям та замовникам [1].

При реалізації товарів з відстрочкою платежу (в кредит) підприємство несе ризик непогашення всієї суми дебіторської заборгованості покупцями і замовниками, тому на підприємстві завжди є дебіторська заборгованість, у поверненні якої є сумніви. Саме сума таких сумнівних боргів завищує сприйняття користувачами величини реального результату від реалізації товарів, робіт, послуг, що відображається підприємством у фінансовій звітності. Отже, відображена у фінансовій звітності підприємства сума дебіторської заборгованості стає достовірною тільки тоді, коли вона скоригована на величину сумнівних боргів: джерела погашення тієї частини заборгованості, за якою минув строк позовної давності або існують сумніви, чи поверне її боржник. Тому підприємство повинно визнавати можливі втрати від неповернення частини боргів покупцями. Причому, відповідно до принципу обачності, у момент визнання доходу від реалізації, а не в тому періоді, коли покупці не змогли оплатити товар (роботу, послугу).

Виокреслені аспекти обліку дебіторської заборгованості обумовлюють актуальність подальших її досліджень.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблеми розвитку теоретико-методологічних положень та практичних аспектів фінансового обліку дебіторської заборгованості постійно були та є в полі наукових досліджень зарубіжних та вітчизняних учених-економістів, зокрема таких як С. Батехін, Л.А. Бернстайн, М. Білик, І. Бланк, Ф. Бутинець, Я. Герман, С. Голов, Ф. Горещька, С. Грей, Н. Гура, Р. Дамарі, Д. Кізо, О. Коблянська, В. Костюченко, Л. Ловінська, Б. Нідлз, О. Петрик, О. Скорба, С. Хенк, К. Хувер, М. Чумаченко, А. Шаповалова та ін.

Однак питанням оцінки дебіторської заборгованості на дату балансу на підприємствах нафтогазовидобувної галузі України не приділялося достатньої уваги.

Мета статті – проведення аналізу національної практики оцінювання дебіторської заборгованості на дату балансу через призму міжнародної для покращення якісних характеристик фінансової звітності підприємства в частині відображення дебіторської заборгованості, її гармонізація у відповідності до міжнародних стандартів.

Виклад основного матеріалу дослідження. На підставі проведеного аналізу норм національних Положень (стандартів) бухгалтерського обліку (П(С)БО) [2, 3], нормативних документів [4], Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ – IFRS) / Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (МСБО – IAS) [5–7], а також наукових праць вчених-економістів з'ясовано, що дебіторська заборгованість, яка є фінансовим активом (крім придбаної заборгованості та заборгованості призначеної для продажу) на

підприємствах України, відповідно до П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» [2], оцінюється на дату балансу за чистою реалізаційною вартістю або, іншими словами, до підсумку балансу включається сума поточної дебіторської заборгованості за вирахуванням резерву сумнівних боргів. За цим підходом до визначення резерву сумнівних боргів приділяється значна увага в процесі оцінки дебіторської заборгованості на дату балансу. Адже від його величини і залежить показник дебіторської заборгованості на дату балансу, його достовірність, об'єктивність [10].

Визначення величини резерву сумнівних боргів здійснюється одним із методів [2]:

- застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості;
- застосування коефіцієнта сумнівності.

Метод вибирається підприємством самостійно та закріплюється в наказі про облікову політику.

Перший метод передбачає визначення величини резерву шляхом аналізу платоспроможності окремих дебіторів. Застосування такого методу доцільне для підприємств, у яких незначна кількість дебіторів.

За другим методом величини резерву сумнівних боргів визначається як добуток залишку дебіторської заборгованості на початок періоду та коефіцієнта сумнівності. Розрахунок коефіцієнта сумнівності, згідно П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» [2], може розраховуватися трьома способами:

- визначення питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході;
- класифікація дебіторської заборгованості за строками непогашення;
- визначення середньої питомої ваги списаної протягом періоду дебіторської заборгованості у сумі дебіторської заборгованості на початок відповідного періоду за попередні 3–5 років.

Зауважимо, що величина сумнівних боргів, яка визначена на основі класифікації дебіторської заборгованості на дату балансу, є залишком резерву сумнівних боргів на ту саму дату. При чому останній не може бути більшим, ніж сама сума дебіторської заборгованості [2].

Якщо щодо першого та другого способу визначення коефіцієнта сумнівності в П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» [2] прописано порядок розрахунку (наводяться приклади), то при використанні останнього способу керуються рекомендаціями наведеними в листі Мінфіну від 05.06.2008 р. № 31-34000-20-25/21471 [8], а саме: коефіцієнт сумнівності для визначення величини резерву сумнівних боргів розраховується як частка від розподілу суми списаної дебіторської заборгованості за обраний період на суму дебіторської заборгованості на початок кожного року в обраному періоді. Отримані показники за усі періоди додаються, а загальна сума розподіляється на кількість періодів для визначення середнього показника. Величина резерву сумнівних боргів визначається на основі минулого досвіду, що є суттєвим недоліком цього способу, і при наявності значного числа неплатників (наприклад, підприємства нафтогазової промисловості) небажано його використовувати.

Зауважимо, що, відповідно до ЗПБО США (UA GAAP) [9], при розрахунку сумнівної дебіторської заборгованості застосовують два методи: метод відсотку від нетто-реалізації та метод обліку рахунків за строками оплати.

Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку [6,7] нарахування резерву сумнівної дебіторської заборгованості прямо не передбачають. Однак при оцінюванні дебіторської заборгованості на дату балансу рекомендують здійснювати її тестування на предмет знецінення.

Аналогічну вимогу виокреслено й в національному П(С)БО 13 «Фінансові інструменти», який рекомендує на кожну наступну дату балансу дебіторську заборгованість, що не призначена для перепродажу, оцінювати за фактичною собівартістю. Причому балансова вартість фінансових активів, щодо яких не застосовується оцінка за справедливою вартістю, повинна переглядатися щодо можливого зменшення корисності на кожну дату балансу на основі аналізу очікуваних грошових потоків.

Суму втрат від зменшення корисності фінансового активу визначають як різницю між його балансовою вартістю та теперішньою вартістю очікуваних грошових потоків, дисконтованих за поточною ринковою ставкою відсотка на подібний фінансовий актив, з визнанням різниці іншими втратами звітного періоду [3].

На нашу думку, саме такий підхід до оцінювання дебіторської заборгованості потрібно використовувати на підприємствах нафтогазової галузі. Це забезпечить, з однієї сторони, більшу достовірність, реальність величини дебіторської заборгованості на дату балансу на підприємствах нафтогазової галузі України, а з другої, гармонізацію у відповідності до міжнародних стандартів.

Важливим моментом при розрахунку величини резерву сумнівних боргів є визначення суми сумнівної поточної заборгованості, тобто поточної дебіторської заборгованості, щодо якої існує невпевненість її погашення боржником.

Відповідно до П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» поточна дебіторська заборгованість - сума дебіторської заборгованості, яка виникає в ході нормального операційного циклу або буде погашена впродовж дванадцяти місяців з дати балансу [2]. Грунтуючись на положеннях цього стандарту [2], резерв сумнівних боргів нараховують на дебіторську заборгованість, яка є фінансовим активом (табл. 1), крім придбаної заборгованості та заборгованості призначеної для продажу, на підприємствах України.

Таким чином, сумівну заборгованість можна відправити до резерву сумнівних боргів, тільки якщо вона одночасно відповідає таким ознакам (п.7 П(С)БО 10) [2]:

- є фінансовим активом (тобто погашається грошовими коштами чи їх еквівалентами або інструментами власного капіталу – це акції, частки тощо);
- є поточною.

Таблиця 1

Приклади фінансових активів

Статті, які можуть бути класифіковані як фінансові активи	
П(С)БО 13 [3]	МСБО 32 [7]
Грошові кошти та їх еквіваленти	Грошові кошти
Контракт, що надає право отримати грошові кошти або інший фінансовий актив від іншого підприємства	Інструмент власного капіталу іншого суб'єкта господарювання
Контракт, що надає право обмінятися фінансовими інструментами з іншим підприємством на потенційно вигідних умовах.	Контракт, що надає право отримувати грошові кошти або інший фінансовий актив від іншого суб'єкта господарювання.
Інструмент власного капіталу іншого підприємства	Контракт, що надає право обмінювати фінансові інструменти з іншим суб'єктом господарювання за умов, які є потенційно сприятливими.
	Контракт, розрахунки за яким здійснюватимуться або можуть здійснюватися власними інструментами капіталу суб'єкта господарювання та який є: непохідним інструментом, за який суб'єкт господарювання зобов'язаний або може бути зобов'язаний отримати змінну кількість власних інструментів капіталу, або похідним інструментом, розрахунки за яким здійснюватимуться або можуть здійснюватися іншим чином, ніж обміном фіксованої суми грошових коштів або іншого фінансового активу на фіксовану кількість власних інструментів капіталу.

Водночас в інструкції до Плану рахунків до поточної дебіторської заборгованості відносять: заборгованість покупців, замовників та інших дебіторів за відвантажену продукцію (товари), виконані роботи, надані послуги та за іншими операціями, яка забезпечена векселями та обліковується на рахунок 34 «Короткострокові векселі одержані»; заборгованість покупців та замовників за відвантажену продукцію, товари, виконані роботи й послуги (рахунок 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»); заборгованість з різними дебіторами за авансами виданими, нарахованими доходами, за претензіями, за відшкодуванням завданих збитків, за позиками членів кредитних спілок та за іншими операціями (рахунок 37 «Розрахунки з різними дебіторами») [4].

Враховуючи вищенаведені критерії, приходимо до висновку, що інформація про поточну дебіторську заборгованість, щодо якої існує невпевненість її погашення боржником буде акумулюватися на рахунках 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» (крім субрахунку 363) та 34 «Короткострокові векселі одержані».

Відповідно до інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [4] облік резервів за сумнівною дебіторською заборгованістю, щодо якої існує ризик неповернення, ведеться на рахунок 38 «Резерв сумнівних боргів», за кредитом якого відображається створення резерву сумнівних боргів у кореспонденції з рахунками обліку витрат, а за дебетом – списання сумнівної заборгованості в кореспонденції з рахунками обліку дебіторської заборгованості або зменшення нарахованих резервів у кореспонденції з рахунком обліку доходів [4], причому при списанні сумнівної заборгованості в кредиті тільки рахунок 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками».

Насамкінець відмітимо, що при використанні різних методів розрахунку резерву, а також способів розрахунку коефіцієнта сумнівності, підприємство отримає різний результат за однакових вихідних умов. Тому перед вибором як методу, так і способу розрахунку слід ретельно проаналізувати ситуацію (чи є шанси, що заборгованість буде погашено) та обрати оптимальний для підприємства шлях визначення суми резерву сумнівних боргів. Адже розмір резерву прямо впливає на розмір витрат підприємства.

Висновки. Виходячи з вищевикладеного матеріалу, можемо зробити наступні висновки:

- По-перше, в національній практиці дебіторська заборгованість у фінансовій звітності оцінюється за чистою реалізаційною вартістю, тобто до підсумку балансу включається сума поточної дебіторської заборгованості за вирахуванням резерву сумнівних боргів. Відповідно до П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» розрахунок резерву сумнівних боргів можна здійснювати різними методами. Це відкриває простір для маніпуляції вихідними даними, а в кінцевому підсумку впливає як на оцінку дебіторської заборгованості на дату балансу, так і на розмір витрат підприємства.

Тому на підприємствах нафтогазової галузі при оцінюванні дебіторської заборгованості на дату балансу, потрібно притримуватися вимог міжнародних стандартів, а саме здійснювати її тестування на предмет знецінення. Це забезпечить більш достовірні показники дебіторської заборгованості в фінансовій звітності, її гармонізацію з міжнародними стандартами у частині відображення дебіторської заборгованості.

- По-друге, інформація про поточну дебіторську заборгованість, щодо якої існує невпевненість її погашення боржником, акумулюється на рахунках 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» (крім субрахунку 363) та 34 «Короткострокові векселі одержані». Це зобов'язує внести відповідні зміни в інструкцію до Плану рахунків.

Перспективи подальших досліджень з цієї проблематики нами вбачаються в розробці методики тестування дебіторської заборгованості на предмет знецінення на підприємствах нафтогазової галузі.

Література

1. Перезовова І.В. Вирішення спорів з приводу дебіторської заборгованості за претензійною схемою / І.В. Перезовова, О.М. Галько // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет ; редкол.: С.І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2013. – Том 13. – С. 350–356.
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=340510&cat_id=293533.
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=340510&cat_id=293533.
4. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.
5. Міжнародний стандарт фінансової звітності 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=408095&cat_id=408093&ctime=1423500775962
6. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 «Подання фінансової звітності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=408095&cat_id=408093&ctime=1423500775962.
7. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 32 «Фінансові інструменти: подання» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=408095&cat_id=408093&ctime=1423500775962.
8. Щодо розрахунку коефіцієнта сумнівності для визначення величини резерву сумнівних боргів [Електронний ресурс] : лист № 31-34000-20-25/21471 від 05.06.2008 р. / Мін-во фінансів України. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MF08032.html.
9. ЗПБО США (UA GAAP) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fasb.org>.
10. Перезовова І. В. Подання інформації у фінансовій звітності підприємства з дотриманням якісних характеристик «достовірність» і «об'єктивність» / Ірина Володимирівна Перезовова // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – Хмельницький, 2012. – № 2. – Том 2 (186). – С. 255–259.

Надійшла 17.09.2015; рецензент: д. е. н. Хрущ Н. А.